

A GYŐRI MAGYAR ÁGYÚGYÁR RT. FELÁLLÍTÁSA 1911–1914

Magyarországon a politikai elit az 1890-es évek közepétől kezdte egyre gyakrabban hangoztatni, hogy a közös haderő, a hadsereg és a haditengerészet ipari megrendeléseiből a magyar ipar nagyobb mértékben részesedjen. 1897-től kezdve a korábban még csak a megrendelések pusztán növelésére vonatkozó igényeket egy lényeges elemmel egészítették ki: már nemcsak nagyobb arányú, hanem a kvóta arányában tett megrendeléseket követeltek. 1903-ban a magyar kormány a közös hadsereg, 1904-ben pedig a haditengerészet ipari megrendeléseinek kvóta szerinti megosztásáról (ekkor 34,4 % a magyar kvóta) kötött megállapodást a közös Hadügyminisztériummal, illetve annak tengerészeti osztályával. A magyar ipar fejletlensége természetesen nem tette lehetővé, hogy minden cikksoportban érvényesíteni lehessen a kvótát, így e hatás mérséklésére beemelték a megállapodásokba a kompenzáció elvét. A megállapodások, különösen a haditengerészet esetében, nem hozták meg rögtön a kíván eredményt, a magyar ipari szállítások aránya még hosszú évekig alatta maradt a magyar kvótának, de a lényeg, az alapelvek rögzítése megtörtént. Ezek a megállapodások teremtették meg végül annak a feltételeit, hogy az elkövetkező években, nem csekély állami támogatással olyan magyar üzemek létesüljenek, amelyek a közös haderőnek olyan termékeket tudtak szállítani, melyeket a magyar ipar korábban nem volt képes előállítani. Jó példa erre a szinte kizárólag csak a haditengerészet részére szállító fiumei Danubius hajógyár. Ez hívta létre végül tanulmányunk tárgyát – némi vargabetűk után – a Magyar Ágyúgyár Rt-t is.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában Magyarország területén nem folyt löveggyártás. A tüzérségi lőszergyártás az 1890-es években indult meg a Diósgyőri Vas- és Acélgyárban, az Osztrák–Magyar Államvasutak Resicai Vasgyárában, illetve a hüvelygyártás a Weisz Manfréd Művekben, lőporgyártás pedig többek között a pozsonyi Dynamit Nobel gyárban.¹ A magyar ipar lőszeren kívül gyártott lövegalkatrészeket, például ékzárakat a budapesti Fegyver és Gépgyár Rt., lövegtalpakot az említett resicai és diósgyőri vasművek, lövegmozdonyt pedig mások mellett a Weisz Manfréd.² A lövegek leglényegesebb, illetve legnagyobb felkészültséget igénylő részét, magát a lövegcsövet egyetlen gyár sem volt képes előállítani Magyarországon az 1900-as évek elején. Így a magyar ipar nem tudott részesedni a hadsereg és a haditengerészet egyre nagyobb volumenű lövegmegrendeléseiből. Az lövegcsőszállításokból (és páncéllemezszállításokból) való kimaradásért cserébe ugyan Magyarország kompenzációt kapott, a kvóta helyett a lövedékek 50 %-át szállíthatta, amit később a hüvelyekre is kiterjesztettek,³ de ez messze nem pótolta a jóval nagyobb értékű megrendelésektől való elesést.

Az ipari megrendelések kérdése mellett fontos, a magyar löveggyár megvalósítása felé ható tényező volt a magyar királyi honvéd tüzérség felállításának a terve. Az európai

¹ Berend T. Iván – Ránki György: Magyarország gyáripara az imperializmus első világháború előtti időszakában 1900–1918. Budapest, 1955.

² Balla Tibor: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914. II. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1993. 4. sz. (A továbbiakban: Balla 1993. II.) 59. o.

³ KA (Kriegsarchiv, Wien) MS/PK (Marinesektion/Präsidiakanzlei) 1908. XV-7/5 3147.

államok egyre erőteljesebb fegyverkezése miatt a századelőtől kezdve szükségessé vált a Monarchia haderejének korszerűsítése. 1903-ban döntés született a közös hadsereg tüzérségének fejlesztéséről. Ezzel előtérbe került a magyar honvédség tüzérséggel való ellátásának a kérdése, mely mindig is napirenden lévő kívánság volt. A honvéd tüzérség ügye 1909-ben gyorsult fel, miután az osztrák Landwehrt már ellátták tüzérséggel, s felállítására végül 1913. március 1-jén került sor.⁴ Természetes igényként merült fel a magyar kormány részéről, hogy a létrejövő új honvéd tüzérség löveganyagának megrendelését a magyar ipar, egy újonnan felállítandó löveggyár, ne pedig osztrák gyárak kapják.

Magyarországon már 1900-ban is felmerült a löveggyár létesítésének gondolata, de ekkor ez a terv még nem jutott el a megvalósulásig.⁵ A magyarországi löveggyár felállítása komolyan 1910–1911 fordulóján került napirendre a magyar Pénzügyminisztérium részéről, mely minisztérium alá az állami vasgyárak tartoztak. Az időpont egyáltalán nem véletlen, mivel ekkor került megszavazásra a haditengerészet részére egy 312 millió koronás rendkívüli hitel, illetve már körvonalazódott egy, a hadsereg tüzérségének korszerűsítésére szolgáló 250 millió koronás rendkívüli hitel terve, ami 1912-ben került elfogadásra. A löveggyár létrehozása jelentősen csökkentette volna a magyar ipar lemaradását az osztrák hadiiparhoz képest, komolyan növelve Magyarország hadiipari potenciálját. A gyár megfelelően gyors felállítása, a szükséges politikai háttéralkuk megkötésével a haditengerészet és különösen a hadsereg megrendeléseiből jelentős rész megszerzésével kecsegtetett.

Ha hihetünk egy bizonyos szempontokból szubjektív forrásnak, a löveggyár, vagy ahogy nevezték, az ágyúgyár (Kanonenfabrik) ötlete a második Khuen-Héderváry-kormány pénzügyminiszterének, Lukács Lászlónak a fejéből pattant ki.⁶ Ugyanakkor a Škoda Művek 1910 novemberében már megkeresték a Hieronymi Károly által vezetett Kereskedelemügyi Minisztériumot egy Magyarországon felállítandó ágyúgyár ötletével. Az ajánlat szerint a Škoda saját erőből, állami szubvenció nélkül egy kis kaliberű (10,4 cm-ig) lövegeket előállító gyárat állított volna fel Magyarországon. Az ajánlat végül válasz nélkül maradt, s ennek úgy tűnik, két oka volt. Egyrészt, a magyar kormány résztulajdont, még hozzá lehetőleg többségi tulajdont szeretett volna a Magyarországon felállított löveggyárban, másrészt azt szerette volna, hogy a magyar gyár képes legyen a legnehezebb lövegeket is előállítani.⁷

Lukács László pénzügyminiszter 1911. március 9-én keltezett levelében tárta a közös hadügyminiszter elé a Diósgyőrben alapítandó magyar löveggyár tervét, ami nem csak kis kaliberű, de valamennyi lövegfajta előállítására alkalmas lenne. A levélben nem esik

⁴ Balla Tibor: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914. I. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1993. 3. sz. (A továbbiakban: Balla 1993. I.) 20–25. o.

⁵ KA MS/II. GG (Marinesektion/II. Geschäftsgruppe) 1900. 4D/11 7259.

⁶ HL (Hadtörténelmi Levéltár) VII. (Personalia) 97. 99/A Lázár Pál összefoglalója. Lázár Pál (1856–1917) a Műegyetem Mezőgazdasági Géptan Tanszék vezetője volt. Lázár amennyire megállapítható, Lukács megbízásából 1911–1912-ben a löveggyár ügyében közvetítőként ténykedett. Fennmaradt levelezése alapján ténykedése finoman szólva is ellentmondásos. Összeveszéseiről, peres ügyéről még a későbbiekben lesz szó. A fentiek alapján így kérdéses, hogy a saját maga által fogalmazott összefoglaló a gyár ügyéről mennyire felel meg a valóságnak, illetve milyen mértékben torzít.

⁷ KA MS/PK 1911. XI-4/9 3887; HL VII. 97. 99/A. Vajkay Károly levele Lázár Pálnak, 1912. augusztus 1.

egy szó sem arról, hogy a gyár felállítását a brit Vickers és Maxim cég, amely a kor legnagyobb fegyver exportőre volt, részvételével képzelik el.⁸

A közös Hadügyminisztérium egyáltalán nem reagált Lukács levelére, a haditengerészet azonban igen. A haditengerészet parancsnoka, Rudolf von Montecuccoli tengernagy állítólag kezdetben nagyon fellelkesült a magyar löveggyár, még hozzá a Vickers segítségével létesítendő gyár ötletétől.⁹ A haditengerészet esetében ugyanis, a hadsereggel szemben, a Škodának gyakorlatilag monopóliuma volt a lövegszállításokra, s a gyár árai igen magasak voltak,¹⁰ ezért örült volna egy olyan hazai gyárnak, amely vélhetőleg valamelyest letöri az árakat, és ráadásul a kor mintaadó haditengerészetének, a brit haditengerészetnek egyik legfőbb szállítójának részvételével és technikai segítségével létesül. A haditengerészet mindvégig kitüntetett figyelemmel kísérte végig a gyár felállításának folyamatait, s amint a forrásokból megállapítható, a megrendelések kérdésében mindig a legnagyobb korrektséggel járt el.

A haditengerészet a tengerészeti műszaki bizottság (Marinetechnische Komitee) tüzéségi osztályának vezetőjét, Emil Fath sorhajókapitányt küldte április végén Budapestre, illetve Diósgyőrbe, hogy a Pénzügyminisztérium, illetve a gyár vezetőivel a felállítandó löveggyárról és az esetleges haditengerészeti megrendelésekről tárgyaljon. Fath Budapesten a Pénzügyminisztérium illetékes osztályvezetőjével, a gyár vezérigazgatójával és magával Lukáccsal tárgyalt. Fath Diósgyőrben járva megtudta, hogy a gyár felállításában a Vickers fog részt venni, de egyelőre a pénzügyi kormányzat nem bocsátotta rendelkezésre a berendezéshez szükséges összeget, így csak a speciális szerszámgépekre való előzetes ajánlatkérés történt meg.¹¹

Május 1-jén Budapesten Vajkay Károllyal, az Állami Vasgyárak Központi Igazgatóságának vezetőjével és a Pénzügyminisztérium osztályvezetőjével tárgyalt, amikor váratlanul megjelent Lukács pénzügyminiszter. Fath közölte Lukáccsal, hogy nincs hivatalos felhatalmazása magával a pénzügyminiszterrel tárgyalni, ezért ő csak a haditengerészet nem hivatalos álláspontját képviselheti. A tárgyalás fő témája a gyár felállítása mellett az esetleges haditengerészeti megrendelés volt. A diósgyőri vezetőség az ágyúgyár számára elsősorban a Danubius hajógyárban épülő dreadnought (VII. csatahajó, a későbbi SZENT ISTVÁN) fegyverzetének megrendelését szerette volna megszerezni. Kérdésükre Fath elmondta, hogy ehhez 1913-ban le kell szállítaniuk a próbálóvegeket, 1914. első felében pedig az összes löveget. A gyár vezetői azt kérdezték Lukáctól, hogy tudja-e azonnal folyósítani a gyár felállításához szükséges pénzt, mivel csak így tudják ezt a megrendelést megszerezni. Ellenkező esetben le kell állniuk az előmunkálatokkal. Lukács erre azt felelte, hogy a szükséges pénzt csak akkor tudja folyósítani, ha a haditengerészet írásbeli ígéretet tesz a megrendésekre. A tengerészeti osztály részéről elhangzott szóbeli ígéretre ugyanis nem lehet alapozni. A pénzügyminiszter ezután megkérdezte Fath-ot, hogy milyen rendelésekre számíthatnak a haditengerészet részéről. A nem hivatalos válasz szerint 7 cm L/30, 7 cm L/50 és 15 cm L/50 lövegekre, esetleg, ha a minőséggel elége-

⁸ KA MS/PK 1911. XI-4/9 3378.

⁹ HL VII. 97. 99/A. Lázár Pál levele Adolf von Boognak, 1912. június 1.

¹⁰ A Škoda által gyártott 30,5 cm L/45 ágyú 500 000 koronába került, míg a Krupp egy 30,5 cm L/50 löveget átszámítva alig több, mint 400 000 koronáért adott a német haditengerészetnek.

¹¹ KA MS/PK 1911. XI-4/9 1880.

dettek, akkor 30,5 cm L/45 ágyúkéra is. Mindezt csak abban az esetben, ha a gyár garantálni tudja a határidőre történő szállítást.¹²

A megbeszélés végén Lukács László igyekezett meggyőzni a haditengerészet képviselőjét, hogy a Vickers garanciát jelent a minőségre. Állítása szerint a Vickers-rendszer üdvös hatással lesz a hadseregre és a haditengerészetre, mivel addig a tüzérséget a Krupp-Škoda-rendszer alapján technikailag egyoldalúan fejlesztették. A diósgyőri gyár igazgatói hozzáfűzték ehhez, hogy szándékuk szerint mindenfajta kapcsolatot el akarnak kerülni a Škodával.

A Fath-al folytatott megbeszélés után május 4-én Lukács pénzügyminiszter ismét levélben fordult a közös Hadügyminisztériumhoz, s külön levélben a tengerészeti osztályhoz az ágyúgyár és a várható rendelések ügyében. Az újabb levelek megírására azért került sor, mert a Hadügyminisztérium még mindig nem reagált a március 9-i levélre.¹³ A Hadügyminisztérium továbbra sem válaszolt, a haditengerészet azonban május 18-án igen. A megrendelésekre vonatkozóan azt a választ adták, hogy a VII. sz. csatahajó részére abban az esetben rendelnének meg 12 db 15 cm L 50 és 18 db 7 cm L 50 ágyút, ha a gyár garantálni tudja ezek 1914. április 1-jéig való leszállítását.¹⁴

A gyár ügyében a következő hónapokban előrelépés nem történt, sőt, a Vickers-szel való konkrét tárgyalások sem kezdődtek meg. A közös Hadügyminisztérium csak 1911. szeptember 7-én válaszolt a május 4-i levélre. Az Alexander von Krobotin tábornok által aláírt levélben a Hadügyminisztérium általánosságban üdvözölte a magyar ágyúgyár felállításának tervét, de erőteljesen tiltakozott az ellen, hogy a gyár egy külföldi cég közreműködésével jöjjön létre. Helyette azt javasolta, hogy a Pénzügyminisztérium kezdjen tárgyalásokat a Škodával és a gyárat ezzel a céggel közösen állítsák fel.¹⁵ A közös Hadügyminisztérium szeptember 14-én újabb levelet küldött, amelyben felsorolták azokat a lövegfajtákat, amelyeknek a megrendelésére a gyár rövidebb, illetve megfelelő minőség esetén hosszabb távon számíthat. Ez lényegében a hadsereg és a haditengerészet teljes löveganyagát magában foglalta, a 8 mm géppuskától a 30,5 cm-es csatahajóágyúig és a 42 cm-es mozsárig. E levél ismételten a Škodával való megállapodásra hívja fel a figyelmet.¹⁶

1911 októberében lép be a képbe Lázár Pál udvari tanácsos, műegyetemi tanár, akinek szerepe némileg zavaros, mert hol Lukács, hol pedig különféle cégek (Vickers, Krupp, Škoda) megbízottjaként jelenik meg, és folytat tárgyalásokat a löveggyár ügyében. Lázár 1911. október 31-én Bécsbe utazott Batthyány Tivadar gróf, ellenzéki képviselő társaságában, s már aznap este tárgyaltak Adolf von Boog ezredessel, a közös Hadügyminisztérium elnöki irodájának vezetőjével és Moritz von Auffenberg közös hadügyminiszterrel a gyárral kapcsolatos politikai bonyodalmakról. Másnap ismét von Booggal folytatattak újabb megbeszélést, majd von Boog felkereste Montecuccolit. Később von Boog elmondta, hogy beszélt Alexander von Brosch-sal, a trónörökös katonai irodájának vezetőjével, aki azt az ígéretet tette, hogy a Belvedere-ben a legmelegebb

¹² KA MS/PK 1911. XI-4/9 1880.

¹³ KA MS/PK 1911. XI-4/9 1967, 3887.

¹⁴ KA MS/PK 1911. XI-4/9 1967.

¹⁵ KA MS/PK 1911. XI-4/9 3887.

¹⁶ Uo.

szószólója lesz a löveggyár ügyének. Lázár bécsi tárgyalásairól november 3-án tett jelentést Lukácsnak, aki megmutatta, sőt másolatban át is adta számára a közös Hadügyminisztérium szeptember 7-én és 14-én kelt két levelét, azzal a megjegyzéssel, hogy láthatóan Krobotin a Škoda kezére akarja juttatni a magyar löveggyárat.¹⁷

1911 decemberétől, de főként 1912 januárjától felgyorsultak az események a gyár ügyében. 1911 decemberében megkezdődtek a tárgyalások a Vickers céggel, Lázár Pál közvetítésével. Miután a Vickers a brit összeférhetlenségi törvényre hivatkozva nem kívánt közvetlenül Lázárral levelezni, Lázár ugyanis a szolgálataiért részvényeket kapott volna,¹⁸ ezért Pál Mihály Londonban működő magyar mérnököt kérte fel, hogy hivatalos képviselőként tárgyaljon Lázárral. Pál Mihály 1912. január 11-én kelt leveléből kiderül, hogy a Vickers az előzetes szerződés-tervezet elfogadhatónak tekintette (lásd a táblázatot). A Vickers először két hónapos határidőt szabott a megállapodásra, ezt később négy hónapra, végül hat hónapra növelte, 1912. augusztus 20-át adva meg végső határnapnak.¹⁹

1912. február elején a közös Hadügyminisztérium részéről Hasek mérnök százados megtekintette a Vickers gyárat, melyről pozitív jelentést küldött Bécsbe. A technikai jellegű kérdések között a legfontosabb a záré volt. Míg a Vickers csavarzárral gyártotta lövegeit, a Hadügyminisztérium ragaszkodott a Monarchiában használt Krupp-Škoda ékzárhoz. A Vickers a problémát áthidalandó felajánlotta, hogy a magyar gyárban nem csavarzár, hanem ékzárás lövegeket fog gyártani, amennyiben a közös Hadügyminisztérium, illetve a haditengerészet ehhez ragaszkodik. A Vickers főkonstruktoré ugyanakkor meglehetősen kedvezőtlenül nyilatkozott a Škoda gyártmányokról, elavultnak nevezve azokat.²⁰ A Vickers vezetése Hasek százados pozitív jelentése alapján abban bízott, hogy a közös Hadügyminisztérium fogadja őket, de ebben még február folyamán csalódniuk kellett.²¹

Míg a Vickersrel folytak a tárgyalások, Lázár Pált táviratilag Bécsbe hívták. Február 10-én Lázár találkozott a közös Hadügyminisztériumból von Booggal és a tengerészeti osztályról Alfred von Koudelka sorhajókapitánnyal. Ketten tolmácsolták Ferenc Ferdinándnak a kívánságát, hogy a magyar löveggyár ne a Vickers-szel, hanem a német Kruppal együttműködésben kerüljön felállításra. Lázár február 17-én újra találkozott Koudelkával, aki megismételte a trónörökös kívánságát, és bemutatta a Krupp képviselőjének, Adolf Kleinpeternek. Aznap Lázár találkozott Ferenc Ferdinánd katonai irodájának vezetőjével, Karl von Bardolff ezredessel is. Lázár tárgyalásairól február 19-én referált Lukácsnak. Február 29-én megérkezett a Pénzügyminisztériumba a közös Hadügyminisztérium levele is, melyben hivatalosan a Kruppal való együttműködésre szólítottak fel. Lázár erről még aznap este táviratban tájékoztatta a Vickers vezetését.²²

¹⁷ HL VII. 97. 99/A. Lázár Pál kéziratos feljegyzése, 1911. november. „Lukács megmutatta Krobotin két átiratát, melyből látható, hogy erőszakoskodik a magyar ágyúgyárnak Skoda kezére való játszására.”

¹⁸ HL VII. 97. 99/A. Vickers Pál Mihálynak, 1912. január 10. Lázár Pál a közvetítő szolgálataiért cserében 400 000 K értékű teljesen kifizetett részvényt kapott volna a gyártól az alapítás után.

¹⁹ HL VII. 97. 99/A. Pál Mihály levele Lázár Pálnak, 1912. február 21.

²⁰ HL VII. 97. 99/A. Pál Mihály levele Lázár Pálnak, 1912. február 14. „How criminal it would be if the Austro-Hungarian Navy would still adhere to the antiquated Skoda types.”

²¹ HL VII. 97. 99/A. Pál Mihály levele Lázár Pálnak, 1912. február 20.

²² HL VII. 97. 99/A. Pro memoria, 1912. március 1.

A Hadügyminisztérium, eleve elutasító álláspontja ellenére, foglalkozott a Vickers-féle csavarzár kérdésével, és megvizsgálta a két rendszert. A technikai jellegű vizsgálat arra a megállapításra jutott, hogy a megbízhatóság elsősorban nem a lövegzár rendszerétől, hanem a felhasznált anyag minőségétől függ.²³ A fő kérdés természetesen nem a zárrendszer kérdése volt. A hadügyminiszter Lukácsnak írott, fentebb már említett levelében kifejtette, ha már mindenképpen külföldi cég részvételével akarják az ágyúgyárat felállítani, akkor legalább egy, a Monarchiával szövetséges viszonyban lévő ország megfelelő cégével kössenek üzletet, lehetőleg a Krupppal. A hadügyminiszter kifogásolta a leendő gyár helyét is, és azt a kívánságát fejezte ki, hogy a gyár lehetőleg a Duna mentén, Pozsony környékén legyen, ne pedig Diósgyőrben.²⁴ E levelet megelőzően, 1912 februárjában Ferenc Ferdinánd maga fordult a Kruppphoz azzal a kérdéssel, hogy hajlandó lenne-e egy Magyarországon felállítandó löveggéár létesítésében részt venni.²⁵

Ezt követően az esseni Krupppal kezdődtek meg a tárgyalások, a közvetítő ismét Lázár Pál volt.²⁶ A Vickers-szel, illetve a Krupppal kötendő megállapodások tervezeteit az alábbi összehasonlító táblázatban foglaltuk össze.

A Magyar Ágyúgyár felállításáról kötendő megállapodás főbb feltételei (tervezet)²⁷

Vickers	Krupp
1. Székhely: Diósgyőr	1. Székhely: Pozsony.
2. Alaptőke: 15 millió K, ebből 8 milliót a kormány, 7 milliót a Vickers jegyez.	2. Alaptőke: 13 millió K, ebből 6 milliót a kormány, 7 milliót a Krupp jegyez.
3. A részvénytőke 30 %-a fizetendő be alapításkor, a fennmaradó 70 % négy év múlva.	3. A részvénytőke 30 %-a fizetendő be alapításkor, a fennmaradó 70 % két év múlva.
4. A Vickers kötelezi magát, hogy a 7 millióból 2 milliót öt évig nem ad el.	4. A Krupp kötelezi magát, hogy a 7 millióból tíz évig semmit nem ad el, további tíz évig 4 milliót nem ad el.
5. A kormány az első négy évre az építéshez szükséges összeget kamatmentes kölcsönként adja.	5. A kormány az első két évre az építéshez szükséges összeget kamatmentes kölcsönként adja.
6. A Vickers az első négy évben a technikai közreműködésért évenként 250 000 K-t kap, ezután a tiszta haszon 15 %-át (minimum évi 150 000 K).	6. A Krupp az első négy évben a technikai közreműködésért évenként 150 000 K-t kap, ezután a tiszta haszon 10 %-át (minimum évi 100 000 K).
7. A 11 tagú igazgatóságba a kormány 6, a Vickers 5 tagot delegál.	7. A 11 tagú igazgatóságba a kormány 5, a Krupp 6 tagot delegál.

A magyar vasipar védelmében ekészült egy, a Krupppal kötendő megállapodásba beépítendő tervezet is. Ez megtiltotta volna a löveggéárnak bármilyen acélmű vagy öntöde felállítását, és azt is kikötötte, hogy csak a Magyarországon megfelelő minőségben elő nem állítható félgéármányokat szállíthatja az esseni Krupp. Előírták továbbá, hogy a speciális gépeken kívül minden berendezést Magyarországon kell berendezni. A már

²³ KA MS/PK 1912. XI-4/9 217.

²⁴ KA MS/PK 1912. XI-4/9 831.

²⁵ KA MS/PK 1912. XI-4/9 540.

²⁶ Lázár a Krupptól sikeres gyáralapítás esetén 250 000 K névértékű részvényt kapott volna.

²⁷ HL VII. 97. 99/A. Lázár Pál összefoglalója Lukács László számára, 1912. március 31.

több, mint egy évtizede folyó magyar tüzérségi lőszergyártás védelmében az új gyárnak tilos lett volna lövedékeket és hüvelyeket gyártania.²⁸

Lukács László miniszterelnökké való kinevezését követően posztját a Pénzügyminisztérium élén 1912. április 22-én elfoglaló Teleszky János folytatta tovább a tárgyalásokat a Kruppal. Végül a Krupp 1912. június 17-én visszalépett, és maga helyett a Škodát ajánlotta.²⁹ Három nappal később Lázár levélben fordult von Boog ezredeshez, és azt javasolta, hogy térjenek vissza a Vickershez. Azzal érvelt, hogy a Vickers több országban (Oroszország, Olaszország, Japán) politikai problémák nélkül alapított gyárat, s hajlandó lenne a haditengerésztől elvárt ékzárral gyártani a lövegeket. Levelében azt állította, hogy a Krupp fordította Ferenc Ferdinándot a Vickers ellen.³⁰

A haditengerészetnek a felállítandó magyar ágyúgyárhoz való, fentebb már említett korrekt viszonyulását jól jellemzi, hogy a Kruppal folyó tárgyalások idején a VII. számú csatahajó részére szállítandó 15 és 7 cm-es ágyúk megrendelését az utolsó pillanatig a felállítandó új gyárnak tartották fenn. A megrendelés megtételének határideje 1912. június 1-je volt, és a tengerészeti osztály május 31-ig várt, hogy a Kruppal megszülessen a megállapodás. Miután ez nem történt meg, a 2 260 163 koronás megrendelést a Škoda kapta.³¹

1912. július 3-án a Krupp egy újabb ajánlattal állt elő: a kormány egyezzen meg a Škodával, és ha ez megtörtént, akkor a német cég is hajlandó lenne technikai segítséget nyújtani a gyár felállításában. A Krupp arra hivatkozott, hogy nem lenne szerencsés, ha a haditengerészet különböző rendszerű lövegeket alkalmazna, ezért a Škodával való együttműködés elkerülhetetlen. A Krupp–Škoda közös ajánlat közvetítője ismét Lázár Pál lett.³² A Škoda által előterjesztett ajánlatban a gyár helyszínéül Pozsony helyett Győr szerepelt, és a cég három millió koronás építési előleget kért volna a magyar kormánytól. Az ajánlatot mind Vajkay Károly, az Állami Vasgyárak Központi Igazgatóságának vezetője, mind pedig Teleszky teljesen elfogadhatatlannak találta.³³ 1912 nyarán Teleszky és Lázár felkeresték a Lomnicon nyaraló Lukács miniszterelnököt a gyár ügyében. Teleszky ezen a megbeszélésen a Vickershez való visszatérést propagálta, míg az anyagilag érdekelt Lázár a Krupp–Škoda ajánlat mellett érvelt.³⁴ Teleszky ezt követően visszautasította az ajánlatot.³⁵

Teleszky, mint fentebb láttuk, nem adta fel végleg a Vickers-szel közös gyáralapítás reményét, és tett még egy utolsó kísérletet. 1912. november 20-án ismét levélben fordult a közös hadügyminiszterhez a brit céggel közösen felállítandó gyár ügyében. Telesz-

²⁸ HL VII. 97. 99/A. Tervezet a Krupp céggel kötendő egyezménybe.

²⁹ HL VII. 97. 99/A. Krupp igazgatóságának levele Lázár Pálnak, 1912. június 17.

³⁰ HL VII. 97. 99/A. Lázár Pál levele Adolf von Boognak, 1912. június 20.

³¹ HL VII. 97. 99/A. Franz von Holub levele Lázár Pálnak, 1912. április 22., KA MS/II. GG 1912. 47C/6 10206.

³² HL VII. 97. 99/A. Krupp vezetésénél levele Lázár Pálnak, 1912. július 3.

³³ HL VII. 97. 99/A. Vajkay Károly levele Lázár Pálnak, 1912. augusztus 1. Vajkay így nyilatkozott az ajánlatról: „Olyan üzlet lenne, melyet délamerikai és hátsó-indiai államok szoktak kötni német, angol, vagy francia nagyvállalkozókkal, de ezek is csak akkor, mikor hadihajók jelennek meg fővárosuk előtt s ezt bombázzák, vagy legalábbis bombázással fenyegetik. Ilyen szerződéssel a kormány nem brillírozhat, de elfogadhatóvá tette volna, ha a világhírű Krupp céget sikerül részvételre rábírnai. A „Škoda” név ilyen senki által nem vitatott varázssal nem bír.”

³⁴ HL VII. 97. 99/A. Lázár Pál összefoglalója.

³⁵ HL VII. 97. 99/A. Teleszky János levele Lázár Pálnak, 1913. május 9.

kynek ekkor már valamivel jobbak voltak a tárgyalási pozíciói, mivel a haditengerészet egy újabb dreadnought-osztály építését tervezte, és ehhez újabb hitelt kellett megszavaztatni a delegációkkal. Levele elején Teleszky egyértelművé tette, hogy a magyar delegáció csak akkor fogja megszavazni a kért hitelt, ha Magyarországon felállítják a löveggyárat.³⁶ Újra megkérdezte a hadügyminisztert, hogy milyen megrendelésekre számíthat a hadsereg és a haditengerészet részéről egy, a Vickers segítségével felállított gyár. A Vickers-szel való esetleges együttműködést azzal indokolta, hogy a Kruppal kudarcba fulladtak a tárgyalások és csak a brit cég segítségével lehetne megfelelő idő alatt felállítani a gyárat. A Škodával való megegyezés gondolatától továbbra is elzárkózott, mint olyantól, amely nagy visszatetszést kelt mind a delegáció, mind pedig a közvélemény körében.³⁷

A levél elküldése után nem sokkal lényeges változás történt a közös Hadügyminisztérium élén: 1912. december 12-én Moritz von Auffenberget az az Alexander von Krobotin váltotta fel, aki már 1911 szeptemberében a Škodával való közös gyáralapítást erőltette. Teleszky a novemberi utolsó próbálkozás után gyorsan belátta, hogy a bécsi ellenszélben lehetetlen a Vickers-szel közös gyáralapítás, és egyedül a Škoda részvételével lehet a gyárat belátható időn belül felállítani. E felismerés után Teleszky közvetítő nélkül, maga kereste meg a Škodát.³⁸ Lázár Pál szerepe az ügyben véget ért.³⁹

A közös hadügyminiszter 1913. január 26-án válaszolt a pénzügyminiszter november 20-i levelére. A levél csak a várható rendelkezéseket taglalja, a gyár felállításában közreműködő cég kérdéséről nem esik szó. A levél hivatkozik egy Krobotin és Teleszky közt létrejött személyes találkozóra, ahol legfontosabb kérdések már megtárgyalásra kerültek, többek között minden valószínűség szerint a Škodával folyó tárgyalások is. A levél első része az 1912-es 250 millió koronás rendkívüli hitel elosztását részletezi. A hitelből 170 milliót szántak a tüzérség korszerűsítésére.⁴⁰ Ebből a 170 millióból 153 millió értékben kívántak a magánipartól megrendeléseket tenni. A lövegcsövek és a lövegtalpak ebből az összegből körülbelül 30–38 millió koronával részesedtek. Ebből a magyar gyár 11–14 millió koronányi megrendelésre számíthatott (36,4 % magyar kvóta). Az erődítési munkák esetén (pl. páncélpulák) további 4 milliós megrendelést helyezett a levél kilátásba. A haditengerészet részéről, a második dreadnought-osztály esetében 7,3 millió koronára becsülte Krobotin a várható megrendelés értékét.⁴¹

A Škodával a tárgyalások gyorsan zajlottak, s ezekbe bevonták a Kruppot is. A feltételek, mint alant látható, a legfontosabb kérdésekben magyar kormány korábbi elképzeléseinek megfelelően alakultak, így a részvénytöbbség a magyar kormányt illette, illetve a gyár a tervek szerint a legnehezebb lövegek előállítására is képes lett volna. A szerződés a gyár felállításáról 1913. április 21-én jött létre, a Pénzügyminisztérium, a Škoda és

³⁶ KA MS/PK 1913. XI-4/9 582.

³⁷ Uo.

³⁸ HL VII. 97. 99/A. Teleszky János levele Lázár Pálnak, 1913. május 9.

³⁹ Lázár 1913-ban pert indított a Škoda ellen, mely 1915 márciusában peren kívüli megegyezéssel ért véget, a gyár 220 000 koronát fizetett ki neki. A Škodával való pereskedése mellett Lázárnak sikerült összevesznie von Boog és von Bardolff ezredesekkel is.

⁴⁰ Hegyi csapatok tüzérségére 20 milliót, tábori tarackokra 70 milliót, nehéz tarackokra 38 milliót, nehéz mozsarakra és egyéb nehézlővegekre 40 milliót szántak a programból.

⁴¹ KA MS/PK 1913. XI-4/9 582.

a Krupp között. A szerződést a 1913/XXII. tc. mellékleteként be is cikkelyezték. A 13 millió korona alaptőkével létrejött részvénytársaság székhelye Budapest lett, míg a gyár felépítését Győrbe tervezték. A részvényekből 7 millió korona a magyar kormányé lett, 4 millió korona a Škodáé. A maradék 2 millióról úgy egyeztek meg, hogy a gyár felállítását után a segítség ellentételezéseként azt is a Škoda kapja. A szerződést 25 év időtartamra kötötték. A kilenc tagú igazgatóságba a magyar kormány delegálhatta az elnököt és négy további tagot. A társaság neve Magyar Ágyúgyár Rt. lett, első közgyűlését 1913. július 19-én tartotta.⁴²

A gyár számára előírták, hogy a hadsereg és a haditengerészet lövegmegrendeléseinek kvóta szerinti részét minden lövegfajtából, valamint a honvédség teljes lövegszükségletét⁴³ legyen képes szállítani. A magyar kormány vállalta, hogy a honvédség számára csak ebből a gyárból rendel meg lövegeket. Az előírás szerint a gyárnak a közgyűléstől számított két éven belül (1915) meg kellett kezdenie a termelést, további két év múlva (1917) pedig minden kaliberű mozsár és tarack előállítására képes kellett lennie. Újabb három év múlva (1920) kellett a teljes kiépítettséget és kapacitást elérnie, amikor már egy csatahajó teljes fegyverzetét (lővegtornyokkal együtt) elő kellett tudni állítania. A Škoda feladata az állandó műszaki tanácsadás, illetve a szabadalmak átadása volt, ezért cserébe a tiszta jövedelem 10 %-át kapta. A Kruppnak kizárólag a csőgyártásban kellett segítséget adnia, a cég műszaki közreműködésért 1 millió koronát kapott. A munkások legalább 75 %-ának magyarnak kellett lennie, üzembe helyezéskor legalább 25 %-ának. A Škoda feladata volt a magyar mérnökök és művezetők szakképzése is. A gyárnak tilos volt öntödét felállítania a magyar vasipar védelmében, és előírták azt is, hogy a gyár a szükséges anyagokat csak Magyarországon szerezheti be. Egyedül a tégelyacél esetében kellett kivételt tenni. Ezt az anyagot ugyanis csak a Krupptól lehetett beszerezni, mivel Magyarországon képtelenek voltak azt előállítani. Előírták továbbá a Škoda számára, hogy a Pilsenből a győri gyárba szállított anyagok árának legalább 10 %-kal alacsonyabbnak kell lennie, mint amennyiért ugyanazokat a cs. és kir. arzenáloknak szállítják.⁴⁴

Az Magyar Ágyúgyár Rt. 1914. január 22-én jelentette a haditengerészetnek, hogy a győri telepen a munkát 1915 júliusától megkezdi, 15 cm kaliberig, és 1915–1916-ban a kvótaszerű szállítást vállalni tudja. A titoktartás miatt arra kérték a tengerészeti osztályt, hogy a válaszeletet az Ágyúgyár elnökének, Hoffmann Hugónak a bécsi lakására küldjék.⁴⁵ A haditengerészet érdeklődésére az Ágyúgyár felsorolta, hogy milyen lövegfajtákat milyen határidőre lesz képes szállítani: 1915. július 1-jétől ágyúkat 15 cm-ig és mozsarakat 30,5 cm-ig, 1917. július 1-jétől az összes fajta tarackot és mozsarat, 1920. július 1-jétől pedig egy csatahajó komplett fegyverzetét (lővegtoronyral együtt). A gyár ígérete szerint 1920 júliusától képes lesz kétévenként egy-egy csatahajó teljes fegyverzetének előállítására, abban az esetben, ha azt a szállítási határidő előtt négy évvel a haditengerészet megrendeli.⁴⁶

⁴² KA MS/PK 1914. XI-4/9 2157.

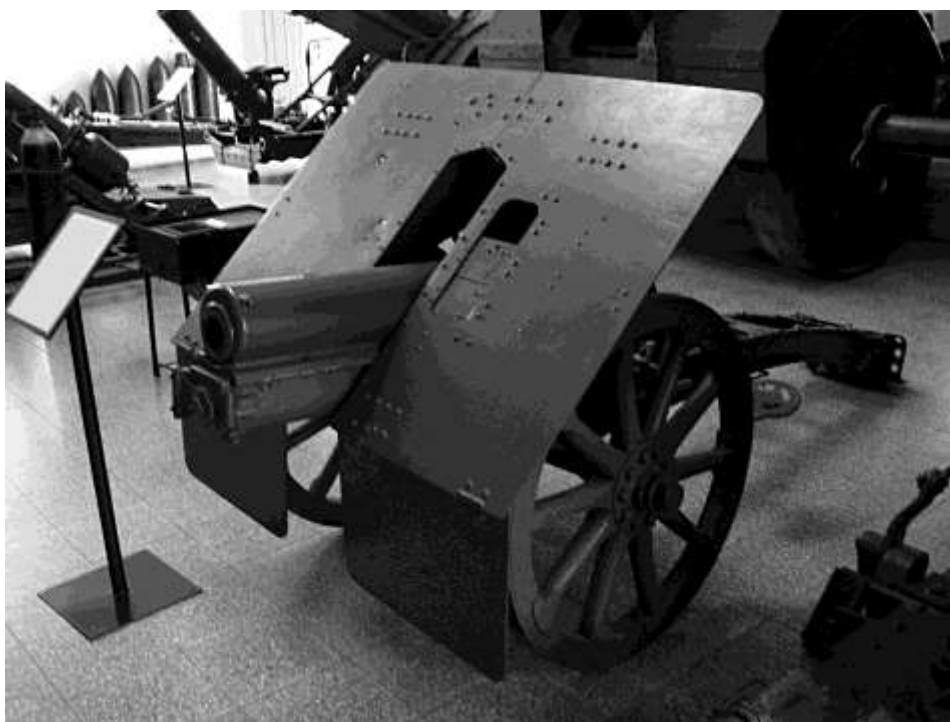
⁴³ Balla 1993. I. 30. o. A honvéd tüzérség 1914. április 1. utáni békehadrendjében 31 darab 6 ágyús és 3 darab 4 ágyús üteg szerepelt. A löveganyag egységesen 5. mintájú 8 cm táborig ágyúból állt. A honvéd tüzérség felállítását után lövegeinek egy részét a közös tüzérségtől kölcsönbe kapta.

⁴⁴ KA MS/PK 1914. XI-4/9 2157.

⁴⁵ KA MS/PK 1914. XI-4/9 456.

⁴⁶ KA MS/PK 1914. XI-4/9 1507.

A Magyar Ágyúgyár Rt. felállítása mind Magyarország, mind pedig Győr szempontjából igen jelentős lépés volt. Győr városa a település keleti határában, a Budapest–Bécs vasútvonal mellett 20 katasztrális hold területet ingyen bocsátott a gyár rendelkezésére, emellett vállalta, hogy a gyártelephez utat, csatornát, gáz- és vízvezetéket épít. A gyár számára szükséges iparvágány kiépítése pedig államköltségen történt. A 22 épületből álló gyáregyüttes, melynek legnagyobb épülete a 120×90 méteres műhely volt, a három évre tervezett építési határidő előtt teljesen kiépült. A gyár munkáslétszáma 1917-ben megközelítette az 5000 főt. Az első világháborút követően 1919-ben a gyárat súlyos károk érték, a román csapatok minden mozdítható berendezést leszereltek és elvittek. A Magyar Ágyúgyár Rt. 1921-ben végleg beszüntette a működését, ezt követően a magyarországi löveggyártás Diósgyőrben folyt. A bécsi Heeresgeschichtliche Museumban ma is látható egy, a Magyar Ágyúgyár Rt. által gyártott 10,5 cm ágyú.

*A győri Magyar Ágyúgyár Rt. által gyártott 7,5 cm-es M 1915 hegyi ágyú
a bécsi Heeresmuseumban*